

ALGIRDAS PENKAUSKAS (1931-1985).
ASMENYBĖ, PEDAGOGAS, MOKSLININKAS

V. Dzikarienė, A. Dževečka,
M. Garbačiauskienė, S. Kregždė,
J. Krukovskis, A. Kulvičienė

1985 m. gegužės 20 d., eidamas 55-uosius gyvenimo metus, staiga mirė Algirdas Penkauskas, Vilniaus valstybinio pedagoginio instituto docentas, ilgametis psichologijos katedros vedėjas, aktyvus Lietuvos TSR psichologų draugijos prezidiumo, tęstinio leidinio „Psichologija“ redakcinės kolegijos narys.

Algirdas Penkauskas gimė 1931 metų sausio 4 dieną pagal tuo metu buvusią suskirstymą Ukmergės apskrities Musninkų valsčiaus Rusių-Rago kaime (dabar - Širvintų rajono Čiobiškio apylinkė). Algirdo tėvai buvo vidutiniai valstiečiai, šeimoje jis buvo vyriausias sūnus.

Čiobiškio pradinę mokyklą Algirdas pradėjo lankyti 1938 m., baigė ją 1943 m. Po to mokėsi Čiobiškio, Gelvonų progimnazijose, Žąslių vidurinėje mokykloje, kurią 1950 m. baigė. Tais pačiais metais įstojo į Vilniaus valstybinį pedagoginį institutą, kur' studijavo psichologiją. Studijas sėkmingai užbaigė 1954 m. ir buvo paskirtas instituto psichologijos katedros asistentu.

Kaip gabus pedagogas ir organizatorius 1955 m. skiriamas Kupiškio raj. Subačiaus vid. mokyklos direktoriumi, o 1958 m. rudenį to paties rajono Liaudies švietimo skyriaus vedėju.

1960 m. rugsėjo mėn. Algirdas Penkauskas kviečiamas dirbti LTSR švietimo ministerijos mokyklų mokslinio tyrimo instituto vyr. moksliniu bendradarbiu. Tuo pačiu metu Vilniaus valstybinio pedagoginio instituto psichologijos katedroje eina vyr. dėstytojo pareigas, o po metų tampa šios katedros etatiniu dėstytoju.

Siekdamas aukštesnės kvalifikacijos A. Penkauskas 1961-1964 metais mokosi Vilniaus V. Kapsuko universiteto psichologijos aspirantūroje, kurią sėkmingai užbaigęs 1964 m. grįžta dirbti į VVPI psichologijos katedrą vyr. dėstytoju.

1965 m. spalio 26 d. Vilniaus valstybinio V. Kapsuko universiteto taryboje sėkmingai apgina disertaciją „Regėjimo dirgiklių suvokimo efektyvumas priklausomai nuo jų tankumo ir išsidėstymo pelyje“.

1966 m. Algirdui Penkauskui suteikiamas psichologijos katedros docento vardas. Nuo 1968 m. iki 1970 m. jis eina atsakingas VVPI partinio komiteto sekretoriaus pareigas. Pedagoginiame ir visuomeniniame darbe A. Penkauskas pasirodė kaip sumanus ir kūrybiškas darbuotojas, geras organizatorius. Neatsitiktinai 1972 m. birželio 15 d. VVPI mokslinės tarybos posėdyje jis išrenkamas psichologijos katedros vedėju-docentu. Šias pareigas su nedidelėmis pertraukomis jis eina 11 metų, iki pat savo ankstyvos mirties.

Dėl neeilinių organizacinių sugebėjimų, atidumo bendradarbiams ir demokratiškumo A. Penkauskas greitai subūrė darnų psichologijos katedros kolektyvą, kuriame įsivyravo kūrybinė atmosfera. Didžiausias dėmesys buvo skiriamas studentų mokymo ir auklėjimo darbui. Katedroje buvo parengtos skaitomų kursų darbinės programos, ciklas mokymo priemonių studentų psichologinei praktikai, originalaus vadovėlio „Bendrosios psichologijos paskaitos“ penki skyriai bei medžiaga profesinio orientavimo psichologijos spec. kursui.

Daug dėmesio ir pastangų A. Penkauskas skyrė psichologijos mokomosios laboratorijos darbui. Laboratorija išgijo naujų psichologinių tyrimų prietaisų, įrenginių, metodinės medžiagos. A. Penkausko entuziazmo dėka laboratorijoje buvo įrengtas retas prietaisas - universalus psichologinių tyrimų stendas, naudojamas studentų laboratoriniams darbams (įgytas už ketverių metų ūkiskaitinės sutarties su Gražtų gamykla lėšas).

A. Penkauskas sumaniai vadovavo ir sudarė palankias sąlygas katedros narių moksliniam-tiria-

majam darbui. Tuo metu kandidatines disertacijas apgynė A. Kulvičienė, B. Grigaitė, A. Dževečka, J. Čebelis, daktaro disertaciją – S. Kregždė. Katedros dėstytojų mokslinis darbas buvo glaudžiai siejamas su studentų mokymu ir moksliniu darbu.

A. Penkauskas daug nuveikė diegdamas psichologiją į viso instituto mokymo ir auklėjimo darbą. Jam vadovaujant buvo parengtos egzaminų metodinės rekomendacijos, psichologiniai metodiniai akademinio darbo studentų grupėse principai, įsteigta profesinio orientavimo tarnyba. Tai gilino instituto darbo psichologinę kultūrą, įtvirtino katedros autoritetą.

Vėlionis profesionaliai ir kūrybiškai dėstė psichologijos kursą, vedė laboratorinius darbus, vadovavo studentų psichologinei praktikai ir moksliniam-tiriamajam darbui. Studentai jį mėgo už turiningas ir gyvas paskaitas, mokėjimą bendrauti ir suprasti juos, paprastumą, nuoširdumą, domėjimąsi jų reikalais.

Tai buvo plačios erudicijos mokslininkas. Visą savo kūrybinės veiklos kelią jis žengė koja kojoni su gyvenimu. Kai šeštojo ir septintojo dešimtmečių sandūroje ypač aktualūs tampa moksleivių darbinio auklėjimo, gamybinio mokymo, komunistinių darbo brigadų organizavimo psichologiniai klausimai, A. Penkauskas su jam būdingu užsįdegimu imasi nagrinėti šias problemas. Remdamasis darbo psichologija, jis tiria moksleivių darbinio auklėjimo, visuomenei naudingo darbo organizavimo psichologinius-pedagoginius principus, ypač pabrėždamas moksleivių darbo motyvaciją, patriotizmą, internacionalinių jausmų ugdymo svarbą.

Kai mechanizuojant ir automatizuojant gamybą septintajame dešimtmetyje aktualūs tampa inžinerinės psichologijos klausimai, A. Penkauskas, likdamas ištikimas darbo psichologijai, imasi tirti inžinerinę psichologiją.

Mokymosi aspirantūroje laikotarpis A. Penkauskos kūrybinėje veikloje ypač vaisingas. Jis parengia mokslinius straipsnius LTSR aukštųjų mokyklų „Mokslo darbams“, skaito pranešimus II ir III Pa-

baltijo psichologų tarprespublikinėse konferencijose Tartu ir Rygoje; mokslinėje-techninėje konferencijoje Leningrade, respublikinėje mokslinėje konferencijoje Vilniuje. Tyrimų rezultatus apibendrina kandidatinėje disertacijoje (mokslinis vadovas - prof. A. Gučas). Aspirantūros laikotarpio straipsniuose, pranešimų tezėse, kandidatinėje disertacijoje ir daugelyje po jos gynimo išspausdintų pranešimų keliama svarbūs suvokimo psichologijai optimalių erdvių, laiko ir kiekybinių santykių tarp suvokiamų signalų klausimai, analizuojami įvairūs faktoriai, nuo kurių priklauso dirgiklių, išdėstytų regėjimo lauke, suvokimo efektyvumas: stebėjimo atstumas, tankumo kitimo pobūdis, regėjimo lauko struktūra, instrukcijos pobūdis, turintis įtakos darbo tempui, ir sprendžiamų uždavinių pobūdis. Kadangi informacijos suvokimo efektyvumas pasireiškia reakcijos procese, kaip pagrindinį autorius pasirinko reakcijos laiko tyrimo metodą, sumaniai jį modifikavęs ir pritaikęs tyrimo uždaviniams. Regimosios informacijos priėmimo efektyvumas buvo tiriamas skirtingomis sąlygomis: 1) skaičiuojant vienareikšmius šviesos signalus, chaotiškai išdėstytus regėjimo lauke; 2) ieškant tam tikrų geometrinių figūrų, kai duotas identifikacijos uždavinys; 3) sprendžiant tam tikrą uždavinį mnemoschemoje pagal iš anksto išminktą algoritmą. Apibendrinant įvairių eksperimento variantų rezultatus, buvo prieita teoriškai ir praktiškai svarbių išvadų, kurios papildė ir patikslina kitų šios srities tyrinėtojų teiginius.

Kai septintajame ir aštuntajame dešimtmetyje intensyviai buvo plėtojama tarybinė socialinė psichologija, A. Penkauskas imasi žmonių tarpusavio santykių psichologinių klausimų analizės, tiria, kaip žmogus suvokia žmogų, nagrineja grupių, kolektyvų psichologinius klausimus, ypač atkreipdamas dėmesį į kolektyvo ir asmenybės santykio problemas, pabrėždamas emocinių kontaktų grupėse vaidmenį.

Reikia pabrėžti, kad A. Penkausko požiūris į bet kurį nagrinėjamą klausimą visada buvo platus, sisteminis struktūrinis, visus tyrinėtus reiškinius jis matė visos asmenybės, jos socialinių santykių

kontekste. Moksleivių darbo brigadų organizavimo, jų darbo psichologinių klausimų tyrimuose jis didelę reikšmę teikė moksleivių veiklos motyvacijai, palankių nuostatų, įsitikinimų, idealų, moralinių principų formavimui. Nagrinėdamas percepcijos problemas, pvz., tokią „neasmenybinę“, autonomišką suvokimo priklausomybės nuo dirgiklių išsidėstymo tankumo problemą, pastebi asmenybinio pobūdžio faktorius. Vėlesniuose darbuose asmenybės ir pažinimo procesų problemos atsispindi vis ryškiau ir ryškiau.

Kad ir kokią mokslinę problemą A. Penkauskas nagrinėtų, jį visada jaudino jos sprendimo praktiniai aspektai. A. Penkausko sugebėjimas suprasti kitus žmones, jausti jų poreikius, jo nesavanaudiškas siekimas patarti, o jeigu reikia, dažnai ir konkrečiai padėti, tarpininkauti, vykdant valdžios atstovo (raiono DŽDT deputato), instituto partinės organizacijos sekretoriaus, katedros vedėjo pareigas, darė jį ypač populiarių tarp pedagogų, kituose darbo kolektyvuose. Todėl jis buvo kviečiamas į susitikimus, susirinkimus, daug paskaitų skaitydavo visuomenei, pedagoginiuose ir gamybiniuose kolektyvuose. Šiems susitikimams kruopščiai ruošdavosi, stengdamasis praktines rekomendacijas, pasiūlymus tvirtai pagrįsti psichologijos žiniomis.

A. Penkauskas ne tik pats paskaitas skaitydavo suprantamai, patraukliai, įtikinamai, bet mokė šio meno psichologinių pagrindų ir kitus lektorius, parašydamas šia tema metodinių straipsnių, kalbėdamas „Žinijos“ draugijos lektorių konferencijose, per radiją, televiziją.

Nemaža darbų paruošta bendradarbiaujant su kitais tyrinėtojais. Ne tik dėl plačios mokslinės erudicijos, ne tik dėl didelio empatiškumo sąlygojamo sugebėjimo reikšti mintis aiškiai, suprantamai, įtaigiai, bet visų pirma dėl asmenybės patrauklumo, atvirumo, nuoširdumo išsigilno daug mokslinių bendradarbių. Su A. Penkausku buvo lengva ir malonu bendradarbiauti, jo nesavanaudiškumas, geranoriškumas ir optimizmas kėlė pasitikėjimą, nuteikdavo darbui, įkvėpdavo kūrybai.

Bet kurį darbą A. Penkauskas atlikdavo labai

atsakingai, rimtai. Šie jo bruožai atsispindi ir spausdintuose jo darbuose. Net „Tarybinio mokytojo“ laikraštyje skelbtų pedagoginių situacijų psichologiniams komentarams jis skirdavo didelį dėmesį. Prisimename, nors ir turėdamas didelę pedagoginę patirtį, plačią erudiciją, nors ir būdavo slegiamas daugybės kitų darbų naštos, vis vien eidavo į biblioteką, studijuodavo atitinkamą literatūrą, giliai apmąstydamo situacijų, pedagogų atsiliepimų turinį. Užtat visada šiuose jo komentaruose rasime įdomių, netikėtų minties posūkių, originalių samprotavimų.

Mokslo draugai minėjo jį buvus tokį savą, paprastą, niekada neprarandantį savitvardos maksimalistišku ginčų įkarštyje. Kas, jeigu ne Algirdas, taip laiku ir vietoje sugebėdavo su humoru tarti svarų ir įtikinantį žodį.

A. Penkausko mokslinį-pedagoginį palikimą sudaro per 100 pozicijų, kurių bendra apimtis per 40 spaudos lankų.

Visa tai laukia išsamesnės ir gilesnės analizės, susistemavimo ir pateikimo skaitytojui. Už vaisingą pedagoginę, mokslinę ir visuomeninę veiklą jis buvo deramai pripažįstamas ir aukštai vertinamas. Apie tai byloja padėkos ir apdovanojimai.